

IPA pro češtinu (neutrální standardní výslovnost)

aktualizováno 23/9/2024

Aleš Bičan, Ústav jazykovědy a baltistiky FF MU

1. Konsonanty

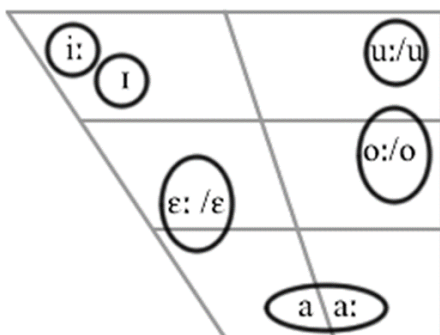
	Bilabiální		Labio-dentální		(Pre-) alveolární		Post-alveolární		Palatální		Velární		Glotální	
Explozivny	p	b			t	d			c	ɟ	k	g	ʔ	
Nasály		m		ɱ		n				ɲ		ŋ		
Afrikáty					ts	dz	tʃ	dʒ						
Vibranty						r								
Frikativní vibranty							ʀ	ʁ						
Frikativy			f	v	s	z	ʃ	ʒ			x	χ		ħ
(Centrální) aproximanty										j				
Laterální aproximanty						l								

Vpravo postavené symboly odpovídají znělým konsonantům; vlevo neznělým.

2. Slabičné konsonanty

m	ɱ	ʀ	l
---	---	---	---

3. Vokály

diftongy

ɛ̯u	a̯u	o̯u
-----	-----	-----

4. Suprasegmentální jevy

Hlavní přízvuk	Vedlejší přízvuk	Mluvní takt	PromluvoVý úsek	Vázání	Slabičná hranice
'koleno	'zeleno bi:li:	'kovi:xodu	ko.le.no

IPA pro češtinu – poznámky

1. Konsonanty

Explozivny (angl. (*ex*)*plosives*) odpovídají okluzivám; *afrikáty* (angl. *affricates*) odpovídají semio-kluzivám; *frikativy* (angl. *fricatives*) odpovídají konstriktivy (ne všem); tyto termíny jsou z akustické fonetiky. Originální tabulka IPA používá jak termíny z akustické fonetiky, tak termíny z fonetiky artikulační.

Frikativní vibranty – označení hlásek, kterými začíná slovo *řeka* a končí slovo *keř*. V prvním slově se vyslovuje *znělá* frikativní vibranta [r], v druhém *neznělá* frikativní vibranta [r̥]. Tyto hlásky patří mezi vibranty (hrot jazyka vibruje), ale při jejich artikulaci – na rozdíl od [r] – dochází ke vzniku výrazného šumu jako u konsonantů frikativních.

Glotální = laryngální; jiný název pro totéž (přesněji řečeno *glotální* se vztahuje k hlasivkové štěrbině a *laryngální* k hrtanu; hlasivky jsou v hrtanu).

Příklady slov, kde se jednotlivé konsonanty vyslovují

[p], např. [pes] *pes*, [hrop] *hrob*.

[b], např. [boj] *boj*.

[m], např. [most] *most*.

[ŋ] = *znělá* labiodentální nazála; v češtině se vyskytuje jen před labiodentálami, tj. před [v] a [f], např. [tramvaj] *tramvaj*, [nimfa] *nymfa*. V uvedených slovech je volně zaměnitelná na bilabiální nazálu: [tramvaj], [nimfa]. Doloženy jsou oba druhy výslovnosti.

[f], např. [foukat] *foukat*, [pa:f] *páv*.

[v], např. [voda] *voda*.

[t], např. [ta:bor] *tábor*, [na:rot] *národ*.

[d], např. [duha] *duha*, [svadba] *svatba*.

[n], např. [nos] *nos*.

[s], např. [soxa] *socha*, [mra:s] *mráz*.

[z], např. [zima] *zima*, [zbi:rat] *sbírat*

[ts] = *c* v české transkripci¹, tj. *neznělá* alveolární afrikáta (např. [tsesta] *cesta*).

[dz] = *znělá* alveolární afrikáta. V češtině se vyskytuje tam, kde v pravopisné podobě stojí písmeno *c* před písmenem, které označuje *neznělou* explozivou nebo frikativu, např. [lɛdzɔgdo] *leckdo*, [klɛdzɔbila] *klec byla*.

¹ Popis české transkripce najdete v knize Marie Krčmové *Úvod do fonetiky a fonologie pro bohemisty* (Ostrava, 2008).

[tʃ] = č v české transkripci, tj. neznělá post-alveolární afrikáta (např. [tʃɛx] *Čech*).

[dʒ], znělá post-alveolární afrikáta. V české domácí slovní zásobě se vyskytuje tam, kde v pravopisné podobě stojí písmeno č před písmenem, které označuje znělou explozivitu nebo frikativu, např. [lɛ:dʒba] *léčba*, [mi:dʒɔdolecɛl] *míč doletěl*. Též ve slovech cizího původu: [dʒus] *džus*.

Poznámka: Afrikáty možné zapisovat i s obloučkem nahoře: [tʃ̣], [dʒ̣], [tʃ̣̌], [dǯ̣]. Ve starším přepisu se používají tzv. ligatury [tʃ], [dʒ], [tʃ̣], [dʒ̣].

[r], např. [rum] *rum*.

[l], např. [lenost] *lenost*.

[ʃ] = š v české transkripci (např. [ʃa:rka] *Šárka*, [muʃ] *muž*).

[ʒ] = ž v české transkripci (např. [ʒirafa] *žirafa*).

[r̥] = ř v české transkripci, tj. znělá frikativní vibranta (např. [r̥ɛka] *řeka*, [d̥r̥ɛvo] *dřevo*). Ve starších popisech je tato hláska klasifikována jako (*pre-*)*alveolární*, avšak poslední fonetický výzkum ukázal, že je přesnější ji klasifikovat jako *post-alveolární*.

[ř̥] = neznělé ř, tj. neznělá frikativní vibranta. V češtině se vyskytuje jen v sousedství neznělé souhlásky (např. [dvi:ř̥ka] *dviřka*, [tř̥̌i] *tři*) nebo na konci slov před pauzou (např. [keř̥̌] *keř*)².

[c] = t' v české transkripci (např. [cɪxɔ] *ticho*, [tɛc] *ted'*).

[ɟ] = d' v české transkripci (např. [ɟɛci] *děti*).

[ɲ] = ň v české transkripci (např. [ɲɪgɔ] *nikdo*, [ɲadra] *ňadra*).

[k], např. [kɪno] *kino*, [ma:k] *mág*.

[g], např. [guma] *guma*, [ɲɪgɔ] *nikdo*.

[ŋ] = znělá velární nazála, v české transkripci někdy N. V češtině se vyskytuje jen před velárami, tj. před [k] a [g] (např. [lɛŋka] *Lenka*, [maŋgɔ] *mango*), v nespisovné češtině též před [x] ([brɔŋxɪti:da] *bronchitida*).

[x], např. [xɔjɪt] *chodit*, [spi:x] *sníh*.

[ɣ] = znělá velární frikativa, znělý protějšek [x]. V češtině se vyskytuje jen tam, kde se díky asimilaci znělosti může [x] změnit ve svůj znělý protějšek, např. [abɪɣbɪl] *abych byl* – toto je však možné vyslovit i jako [abɪfɪbɪl], obě výslovnosti jsou pokládány za ortoepické (tj. spisovné)³.

² Pokud následuje slovo začínající na znělou okluzivu nebo konstriktivu, ř znělost neztrácí (např. [keř̥̌bɪl] *keř byl*).

³ Popis ortoepie češtiny, viz Palková, *Fonetika a fonologie češtiny* (1997) nebo Krčmová, *Základy kultivované výslovnosti češtiny*, <<http://www.phil.muni.cz/jazyk/files/fonetika/krcmova2008.pdf>>.

[ʔ] = neznělá glotální exploziva, tzv. ráz. V češtině se vyskytuje na začátku slov před vokálem (např. [ʔano] *ano*) nebo uvnitř slov mezi dvěma vokály, pokud je mezi nimi zároveň morfologická hranice, tzn. mezi předponou a základem slova (např. [naʔutʃit] *naučit*) nebo ve složených slovech (např. [ʔindoʔevropski:] *indoevropský*). Výslovnost rázu není ve většině případů povinná (tj. slova mohou být vyslovena i bez něj). Jediný případ, kdy pravidla ortoepie češtiny vyžadují vyslovit ráz, je mezi neslabičnou předložkou *s*, *z*, *k*, *v* a slovem začínajícím vokálem (např. [sʔokem] *s okem*, srov. *sokem* [sokem]). U rázu nemá smysl rozlišovat mezi neznělou a znělou variantou, a to z logického důvodu: neznělé hlásky jsou ty, které se vyslovují s rozšířenými hlasivkovými blánami a znělé jsou ty, u kterých hlasivkové blány vibrují, avšak u rázu (= glotální explozivy) jsou hlasivky u sebe a uzavírají hltan.

[ɦ] = znělá glotální frikativa (např. [ɦolka] *holka*). V IPA značka [h] označuje neznělou variantu, která se však v češtině nevyskytuje.

2. Slabičné konsonanty

Slabičné [r], [l] se v češtině vyskytují uvnitř slova mezi dvěma souhláskami (např. [třn] *trn*, [płni:] *plný*) nebo na konci slova po souhlásce ([metr] *metr*, [vedl] *vedl*).

Slabičné [m] se vyskytuje pouze ve slovech *sedm*, *osm* (tj. [sedm], [ʔosm])⁴ a jejich odvozeních nebo ve vlastních jménech jako *Rožmberk*. V přejatých slovech se setkáme i se slabičným [ŋ], např. [trauŋberk] *Trautenberk*.

3. Vokály

Kolečka, resp. elipsy v lichoběžníkovém schématu označují prostor, kterému odpovídají české vokály v tomto schématu⁵.

Délka vokálů se označuje dvojtečkou (např. [a:], v české transkripci se používá čárka (á)).

Čeština má tři diftongy (= dvojhlasiky); druhá, neslabičná část diftongu se označuje pomocí obloučku pod znakem (např. [kou̯ɛ] *koule*).

Poznámka: Diftongy se také často přepisují obloučkem nad nebo pod jednotlivými znaky (složkami) diftongu, který má stejnou funkci jako u afrikát (signalizuje, že se jedná o složený symbol): [a̯u], [ɛ̯u], [o̯u], popř. [au], [ɛu], [ou]. V této transkripci však není neznačeno, která ze složek diftongu je slabičná a která neslabičná. Diftongy je také možné psát jako

⁴ Tato slova je však možné vyslovit i jako [sedum], [ʔosum].

⁵ Lichoběžníkové schéma označuje relativní horizontální a vertikální polohu jazyka při artikulaci vokálů.

[ɛu], [au] a [ou]. V tom případě je nutné rozdíly mezi např. *auto* a *naučit* vyjádřit pomocí slabického předělu (tečka mezi znaky): [ˈʔauto] vs. [ˈna.utʃɪt].⁶

Příklady slov, kde se jednotlivé vokály vyslovují

[ɪ] = krátký vysoký přední vokál (např. [bɪl] *byl*, [pɪl] *pil*). V české transkripci se používá značka [i], tj. nerozlišuje se odlišná výslovnost krátkého a dlouhého předního vysokého vokálu.

[i:] = dlouhý vysoký přední vokál (např. [ji:dlo] *jídlo*, [bi:t] *být*). Je poněkud zavřenější (tj. vyšší) než jeho krátký protějšek, a proto se po něj používá jiná značka.

[ɛ] = e v české transkripci. V IPA se znak [e] používá pro otevřenější (tj. nižší) e-ový vokál (např. [les] *les*), zatímco znak [ɛ] pro zavřenější (tj. vyšší) e-ový vokál; čeština má první z nich.

Poznámka: V některých fonetických prepisech se český přední středový vokál přepisuje znakem [e]. Stejně tak se v některých prepisech můžeme setkat se znakem [ɔ], který slouží pro přepis českého vysokého zadního vokálu. Tyto možnosti přepisu jsou obhajitelné a někdy mohou také vyjadřovat nářeční odchylky.

[ɛ:], např. [male:] *malé*.

[a], např. [pak] *pak*.

[a:], např. [la:fka] *lávka*.

[o], např. [kolo] *kolo*.

[o:], např. [go:l] *gól*, [tsitro:n] *citron*.

[u], např. [ʔuxo] *ucho*.

[u:], např. [ʔu:l] *úl*, [vu:l] *vůl*.

[ɛu], např. [ʔɛuro] *Euro*.

[au], např. [ʔauto] *auto*.

[ou], např. [louka] *louka*.

4. Suprasegmentální/prozodické jevy

[ˈɦlavɲi: ˈpřɪ:zvuk] se označuje horní svislou čárkou před přízvuknou slabikou. Vedlejší přízvuk se označuje dolní svislou čárkou před přízvuknou slabikou. O vedlejším přízvuku se v češtině tvrdí, že je na každé druhé slabice počítáno od hlavního přízvuku, tj. [ˈnejne, ʔobɦo, spoda, ɾova, tɛlnej ʃi:mi] *nejneobhospodařovatelnějšími*. Takto se přízvuk počítá např. ve verších. V normálních promluvách však tyto slabiky zpravidla nemají žádné zvláštní zvukové vlastnosti, které by je odlišovaly od ostatních, nepřívukných slabik. Vedlejší přízvuk je zde spíše potenciální. Reálně ho lze využít pro roz-

⁶ Marie Krčmová zapisuje ve svých skriptech české diftongy alternativním způsobem: [ɛv], [ov], [av]; způsob užitý v tabulce v tomto souboru na str. 1 je běžnější.

lišení složenin jako *zeleno-hnědý* [ˈzɛlɛno.ɦnɛdiː] (tj. zelený a hnědý, třeba pruhovaný) a *zelenohnědý* [ˈzɛlɛnoɦnɛdiː] (tj. hnědý do zelena).

Mluvní takt (též přízvukový takt) označuje skupinu slabik náležících pod jeden hlavní přízvuk.

Promluvový úsek označuje skupinu mluvních úseků, kterou uživatel jazyka pocítuje jako vnitřně vázaný intonační celek, jako ucelený krok v proudu řeči. Je charakterizován určitým intonačním průběhem. Promluvový úsek je jednotka rytmu řeči, avšak odlišné členění může též rozlišovat význam.

Např.

[|| ˈɪnformovalɪˌjsmɛ | ˈʔoʋiːslɛttsiːx ˈpokusu || ˈnaʃɛɦo | ˈspolupratsovniːka ||] *Informovali jsme o výsledcích pokusu našeho spolupracovníka.* (Tj. náš pracovník byl informován o výsledcích pokusu.)

[|| ˈɪnformovalɪˌjsmɛ || ˈʔoʋiːslɛttsiːx ˈpokusu | ˈnaʃɛɦo | ˈspolupratsovniːka ||] *Informovali jsme o výsledcích pokusu našeho spolupracovníka.* (Tj. podali jsme informace o výsledcích pokusu, který provedl náš spolupracovník.)

Vázání (tj. značka [ˌ]) znamená, že je skupina slov vyslovována jako jeden zvukový celek bez pauzy. Srovnej *Šel na horu* a *Šel nahoru* – obě věty se vyslovují stejně, a proto by měly být ve fonetické transkripci přepsány stejně. Jelikož se ale liší počtem slov, je možné první větu přepsat s vázáním jako [ʃɛl ˈnaɦoru] a druhou bez vázání jako [ʃɛl ˈnaɦoru]. Mezery v IPA odpovídají mezerám mezi slovy, ale to neznamena, že je mezi těmito slovy nějaká přestávka v artikulaci (tj. pauza). Naznačujeme tím vlastně gramatickou strukturu věty. Věta *Včera večer přšelo, a tak jsem zůstal doma.* je vyslovena jako jeden celek bez pauz (pauza může být mezi *přšelo* a *a tak*, popř. v místech, kde se potřebujeme nadechnout).

Slabičná hranice je značena tečkou: [po.klɪtʃ.ka] *poklička*.

Zápis intonačního průběhu pomocí IPA je obtížnější, jelikož intonace má kontinuální povahu a nelze ji zcela jednoduše rozdělit na posloupnost diskretních značek.

Příklad přepisu

[|| ˈfonetikaˌjɛ | ˈjazikovjednaː | ˈdɪstsiplɪːna | ˈzabiːvajiːtsiːʋsɛ | ˈmaterijaːlɲiː | ˈstraːŋkou | ˈzvukoviːx | ˈviːrazoviːx | ˈprostřɛtkuː | ˈjazika || ʔaʋ ˈto | ˈjakɔna | ˈnezobɛtsɲɛnɛː | ˈʔuːrovɲi | ˈpoznaːɲiː | ʔaʋ ˈpopisu | ˈmɛxanɪzmu | ˈvzɲiku | ˈřɛtʃɪ || ˈjejiː ˈʔakustɪtskɛː | ˈstavbɪ | ʔaʋ ˈpɛrtseptɕɛ | ˈzvukovɛːfio | ˈsignaːlu | ˈsluxɛm || ˈtakɔna | ˈzobɛtsɲɛnɛː | ˈʔuːrovɲi | ˈfɪlaːsɛk | ʔaʋ ˈproːzodɪtskiːx | ˈprostřɛtkuː || ˈkterɛːʋjsou | ˈʔuziːvaːɲi | ˈvɔdanɛːm | ˈkomunikatʃɲiːm | ˈspolɛtʃɛnstviː ||]

Fonetická transkripce není jiný typ pravopisu, a proto uvedený text nevznikl mechanickým převodem jeho pravopisné podoby do transkripce. Uvedená transkripce zaznamenává výslovnost tohoto text. Stejný text je ovšem možné vyslovit i jinak. Např. někdo místo [jakɔna] vysloví [jaɔna] (většina Moraváků to tak dělá), někdo jiný zase místo [nezobɛtsɲɛnɛ:] vysloví [nɛʔobɛtsɲɛnɛ:] (výslovnost typická pro českou část ČR). Mnoho lidí místo [kterɛ:ɔjsou] vysloví [kɛrɛ:ɔsou] atd. Fonetická transkripce tedy nezaznamenává ani pravopis, ani spisovnou („správnou“) výslovnost, ale skutečnou výslovnost.

Literatura

Další informace najdete zde:

Handbook of the International Phonetic Association (1999). Cambridge: Cambridge University Press.

Dankovičová, Jana. 1997. „Czech“. *Journal of the International Phonetic Association* 27/1–2.77–80.

Šimáčková, Šárka – Podlipský, Václav Jonáš – Chládková, Kateřina. 2012. „Czech spoken in Bohemia and Moravia“. *Journal of the International Phonetic Association* 42/2.225–32.